

Karaktärisering och kulturhistorisk värdering

Lammhults kyrka

Aneboda socken i Växjö kommun
Kronobergs län

Smålands museum
Thomas Lissing
2007

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift har Smålands museum på uppdrag av BSV arkitekter & ingenjörer i Värnamo genomfört en karaktärisering och kulturhistorisk värdering av Lammhults kyrka under våren 2007. De kyrkor som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, dvs. kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Karaktäriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård- och underhållsplanen.

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av kyrkobyggnadens historia.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet, men också värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Lammhults kyrka

Kortfattad historik

Socknens kyrka ligger sedan gammalt i Aneboda, men under 1900-talet försköts befolkningsunderlaget åt Lammhults samhälle. Efter en längre tids debatt beslutade stiftelsen Lammhults församlingshem i februari 1960 att låta uppföra en småkyrka på orten. Ritningar presenterades av arkitekt Claes Knutsson redan i augusti samma år.

Bygget påbörjades i mars 1962 och avsåg en kyrka som skulle rymma 500 personer. Den första söndagen i maj 1964 invigdes kyrkan av biskop David Lindqvist från Växjö.

Exteriör

Lammhults kyrka är modernt formgiven och saknar den traditionella indelningen i smalare västtorn, dominerande långhus och östlig korabsid. Torn saknas helt, istället finns intill kyrkan en modern klockstapel i någorlunda traditionell utformning. Dessutom är den orienterad med koret åt söder.

Kyrkans exteriör är mycket oregelbunden och gör med sin arkitektoniska utformning byggnaden mycket svår att avläsa vid första anblicken. Det mest synliga är de låga kullerstensmurarna, och endast långhusets högresta sadeltak avslöjar att det finns ytterligare en byggnadskropp innanför dessa. Likt en ringmur döljer ytterhöljet byggnaden och gör att innegårdarna inte går att enkelt se från utsidan. Undantaget är sydsidan där muren öppnar sig för korfönstrens genomlysning och innergården endast avskiljs med ett gles smidesgaller i svart färg. I den norra delen övergår stenmurarna till att ingå i ytterväggarna till långhusets förlängning och dess källarvåning. Som den suterrängbyggnad den är syns båda våningarna i norr medan koret ligger i markplan i söder.

Från sydsidans grind kan man se att byggnaden är uppförd av smala stående och liggande betongelement, med stora glasade ytor emellan. Ytermuren runt långhuset består dessutom till stor del av rundade naturstenar med flata ytor utåt, vilket skapar en borgliknande stenmur.

I det nordöstra hörnet leder en trappa innanför ytermuren ner till det lägre suterrängplanet i norr. Här finns en kopparklädd port in till den norra hallen på bottenvåningen, samt fönster inramade av oljad träpanel. Mitt emot dem leder en smal gång mellan murarna till gravkapellets bottenvåning, vilken är inkorporerad i det yttre murverket.

Från kyrkans nordvästra hörn leder en stålram ner till samma plats.

På den västra fasaden sitter det förlängda kyrkorummets sex rektangulära sidofönster, samt nedanför dem källarvåningens två mindre. En gjuten betongtrappa intill fasaden leder upp till en kopparklädd port, vilken sitter i det ordinarie långhusets bakkant.

Ytterligare en källartrappa finns på den västra sidan, invid långhusets bredare del. Den avgränsas av ett svartmålat smidesräcke.

I det sydvästra hörnets murvinkel leder en trappa om tre steg i huggen natursten upp till korgårdens västra port.

På den östra sidan finns i marknivå kyrkans huvudingång vid långhusets bakre del. De dubbla kopparklädda portarna sitter under ett lågt skärmtak och leder in till vapenhuset. Till höger om dem finns en mindre port som leder till entréns kapprum.

Långhusets högresta sadeltak med valmade gavlar är klätt med tjärade spån. Övriga tak över långhusets bakre del och sakristia och sidoskepp bildar plana huvar av kopparplåt. Även murkrönen är avtäckta med kopparplåt. Över den norra delen reser sig en hög skorsten, också den inklädd i samma material.

Den inre byggnadens fasadelement av betong är målade i vitt, förutom sockeldelarna som färgats i grått. Till stor del består det egentliga långhusets fasad dock av fönsterytor. Den omgivande muren är cementputsad utan egentlig avfärgning och uppbyggd av synliga naturstenar i varierande färg och form.

De fönster som syns utåt sitter på fasadens norra och nordvästra sida. De är av modernt snitt utan mittposter och spröjs, med bågar i oljat trä.

Exteriöra förändringar

Lammhults kyrka är förhållandevis ung och har inte hunnit utsättas för någon genomgripande restaurering. Vid utvidgningen av bottenplanets lokaler år 1974 tillkom en källartrappa vid den västra fasaden. Dess exteriöra utseende är i övrigt oförändrat.

Interiör

Vapenhuset utgörs av en liten entré, ett vindfång öster om kyrkorummet. Golvet är lagt med kvadratiska kalkstensplattor. Taket består av en gles panel av brunbetsade brädor, genomlysta ovanifrån av lysrör. Sidoväggarna närmast ytterdörren är samma kullerstensmurar som utgör fasaden. Åt söder finns ett högt fönster försett med ett galler av svartmålat smidesjärn. Åt öster finns en brunbetsad dörr in till kyrkorummets norra, separata del. Dörrarna mot väster, in till kyrkorummet, är glasade med ett vertikalt galler i svartmålat järn.

Kyrkorummet är litet och intimt och präglas av det dominerande mörka taket, kombinerat med sidoväggarnas stora ljusinsläpp. Stilen är modern, men med en stillsamhet som i en medeltida klostermiljö.

Innertaket är mycket högst och ligger som en stor huv över lokalen. Det är klätt med mörkt brunbetsad och stående träpanel.

Golvet är lagt med kvadratiska kalkstensplattor. Egentliga innerväggar saknas och taket bärs upp av koniska betongpelare som målats i vitt. Mellan dessa sitter stora glasrutor från golv till tak. Betongsocklarna under fönstren är målade i grått. Gesims saknas, men i de vilande betongelementen ovanpå pelarna är lysrör infällda i underkanten.

Åt väster finns ett mindre sidoskepp.

Utanför långhusets fönster begränsas sikten av stenmurar, vilka bildar små förgårdar längs långskeppets sidor.

Den bakersta väggytan åt väster i kyrkorummet består av glasmålningen Korset, av samma konstnär som gjort korväggen. Här står också en ljusbärare av svartmålat smidesjärn.

De fasta bänkarna är ordnade i två kvarter, skilda åt av mittgången. De är öppna och modernt formgivna i en stram och fyrkantig design. De är betsade i grönt med tygklädda sittytor och ryggstöd i lila.

I sidoskeppet utgörs den yttre västra väggen av kyrkans omgivande kullerstensmur. Det plana innertaket är lågt och svagt sluttande åt väster. Det består av mörkt brunbetsade brädor och har åtta infällda armaturer. Golvet utgörs av kvadratiska kalkstensplattor.

Lösa stolar står i sidoskeppet, ett piano samt kyrkans orgel. Orgelns fasad, som vetter åt öster, är relativt låg och enkelt utformad i en mer klassicerande än modern stil. Den är målad i ljus grågröna färger med lister i rött och med förgyllda dekorationer. Spelbordet finns på husets södra sida med ryggen åt koret.

Koret ligger två trappsteg över kyrkorummet och har samma golvbeläggning som detta. Altartavla saknas, istället utgörs blickfånget av korets målade fondvägg av glas. Denna utformades av konstnär Olle Swanlund, Malmö, och kommer delvis från Lindshammars glasbruk. Den är delad i tre delar där de två yttre är vinklade och glaset går från golv till tak. Bilderna i klara gula, blå och röda färger upplevs som abstrakta, men bär namnen Hoppet, Korset och Försoningen.

Det fristående altaret, versus populum, är uppmurat på samma sätt som yttermurarna med synliga kullerstenar och har en kraftig skiva av polerad svart granit ovanpå. Altarringen är enkel och består av tre raka bockar i grönbetsat trä med svart läderklädsel på knäfallen. På den östra sidan står den monumentala predikstolen i gjuten betong, målad i vitt och grått med ett vinklat bokstöd av polerad svart granit på överkanten. Dess koniska form är stram och uppåtsträvande. Samma design har dopfunten i korets västra del. Foten är av vitmålad betong och cuppan av ett kraftigt block polerad svart granit.

I taket över koret hänger ett stort kors av plåt. Över hela kyrkorummets tak sitter belysning i form av ett stort antal spotlights, som en stjärnhimmel.

Åt öster leder två trappsteg ned från koret till sakristian. Passagen dit har väggar och tak klädda med brunbetsad träpanel. Dörren är målad i grönbrunt.

Sakristian är mycket liten men ljus. Golvet är lagt med kvadratiska kalkstensplattor och taket och två av väggarna klädda med brunbetsad panel. Den östra och norra väggen är av gjuten betong och målade i vitt respektive grått. I den senare sitter ett stort rätvinkelformat fönster längs överkanten och östsidan av väggen.

I den västra väggen finns två brungröna trädörrar till toalett respektive garderob. Bredvid dessa öppnar sig ett litet snedställt vindfång till ytterdörren. I detta finns ytterligare en garderob.

I sakristians tak sitter en modern armatur i glas och mässing. En enkel altarplats är anordnad vid den östra väggen.

Kyrkorummets bakre vägg åt norr är en vikvägg i mörkt betsat trä. Bakom den finns en förlängning av kyrkorummet att använda då det är mycket folk i kyrkan.

Här är rummet bredare och blir treskeppigt med sidoväggarnas vitmålade betongpelare som avdelare. Taket är plant, lågt och målat i vitt. Golvet är lagt med ljus ekparkett.

Åt söder leder den östra sidogången till vapenhuset och den västra till den ena yttergården. Väggarna är klädda med brunmålad stående panel och i den västra sitter tre rektangulära fönster.

Taket är något högre i bakkantens mitt och lysas där upp av lampor bakom en kopparklädd ram. I de lägre delarna sitter 14 infällda armaturer.

Rummet är möblerat med lösa stolar.

Den bakre väggen i rummet är också en vikvägg, vilken leder till ytterligare en förlängning av kyrkorummet. Detta rum är likadant utformat som det tidigare, men med ett flertal förvaringsutrymmen infällda bakom den norra väggens mörkbruna panel. Också här finns tre rektangulära fönster åt väster.

Belysningen sker med hjälp av en liknande kopparklädd ljusramp i takets mittplacerade upphöjda del, samt med tre moderna plafonder i opakt glas. I det omgivande lägre taket sitter 17 infällda armaturer.

I detta rum står också lösa stolar, samt ett piano.

På dessa två rums gemensamma östra vägg finns tre dörrar. Den nordligaste leder in till ett litet förråd. De två andra går till lokalens stora kapprum.

Det mycket låga taket i kapprummet är klätt med vita fiberplattor och golvet är lagt med kvadratiska kalkstensplattor. De släta betongväggarna är målade i en ljus pistagegrön färg. Åt söder finns ytterdörren och åt norr dörrarna till två toaletter. Rummet domineras av trappan ner till källarplanet, inramad av grovt galler av grönbetsade vertikala träreglar.

I trappans vinkel leder en dörr åt öster till ett litet kontorsutrymme med toalett och dusch.

Nedanförr trappan finns en oregelbundet formad hall som förgrenar sig åt flera håll. Golvet består av kalkstensplattor och taket av vitmålade kvadratiska fiberplattor. Väggarna är klädda med grönmålad vävtapet.

Mot norr förlängs hallen i ett litet kapprum som slutar med en kopparklädd ytterdörr i den norra väggen. Ytskikten här är desamma som i hallen. Bredvid denna ligger ett modernt inrett kök.

I källarens nordvästra hörn finns ett gemensamhetsutrymme som med vikvägg kan förlängas åt öster. På golvet ligger en ljus ekparkett, taket består delvis av fiberplattor och delvis av plåtprofiler. Rummen är möblerade med soffor, stolar och bord.

I mittersta delen av källaren finns en trång passage med pannrum åt öster, toalett och förråd åt väster.

Den södra delen av källarvåningen ligger helt under markytan och är inredd för barnverksamhet. Här finns en stor öppen sal under kyrkorummets främre del, med pentry och avskild målarhörna, samt kapprum och separat lektrum. Golven är här klädda med korkmatta och väggar och tak med omålad träpanel. Armaturena är moderna och består mestadels av lysrör.

Interiöra förändringar

År 1974 utökades källarutrymmet för att få rum med barn- och ungdomsverksamheten i kyrkan. Den södra delen under koret grävdes då ut och inreddes med tidstypiska material och armaturer.

Kyrkan har på grund av sin låga ålder ännu inte restaurerats på något genomgripande sätt. Interiören är därmed förhållandevis oförändrad.

Viktigare inventarier

Den enda äldre inventarien i kyrkan är en psalmnummertavla från 1700-talet. Se den kulturhistoriska karaktäriseringen angående de moderna inventarierna.

Kyrkotomten

Kyrkan står inte på någon kyrkogård utan i ett mer stadsparksliknande grönområde strax sydost om samhällets centrum. Platsen ligger högt med utsikt ut över ortens bebyggelse. I kyrkans omedelbara närhet börjar ett bostadsområde och på andra sidan vägen finns ortens skola.

Marken på kyrkplatsen är gräsbevuxen och mot den närliggande vägen avgränsas den med låga häckar. Runt kyrkan och bårhuset löper gångar av smågatsten.

Invid kyrkans sydvästra hörn står dess klockstapel. Den är modernt utformad i tidens material, men med traditionella klockstaplar som förebild. Bockar och strävor är gjutna av betong och målade i vitt. Korstaket är klätt med kopparplåt och dess fyra gavelrösten består av brunmålade, glest liggande träribbor. Innanför dessa sitter den ensamma klockan. Taket kröns av en likaledes kopparinklädd smal spira.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Lammhults kyrka är en mycket ung kyrka i förhållande till länets övriga kyrkor och även ung för att vara omfattad av samma skydd som dessa.

Kyrkobyggnaden är stramt formgiven av arkitekt Claes Knutsson i en stil som både markerar den modernistiska arkitekturen och anknyter till äldre byggnadstraditioner. De slutna yttermurarna med sina kullerstenar och det högresta spånklädda taket markerar arvet efter de små medeltida stenkyrkorna. De glasade väggarna i långhuset och dess synliga konstruktion av betongelement är istället ett uttryck för det nya byggandets möjligheter. Föreningen av dessa egenskaper gör att kyrkan upplevs som modern utan att för den skull vara traditionslös.

1961, vid tiden för planeringen av Lammhults kyrka, skrev Småkyrkobyggnadskommitténs ordförande Ingevald Linde ett ”Program för småkyrka i Lammhult”. I detta kan man bland annat läsa följande:

”Vi tjänar bäst på vår tids kyrkobyggnade genom att icke falla undan för den alltför dagsbetonade på det nutida arkitekturens område. Kyrkan, som idag bygges, skall insättas i sitt sammanhang och får ej skapas fristående från det förflutna. Vår religion är historisk och kan ej frigöras från historien. Icke heller kyrkan, som bygges idag, kan det. Men arkitekten har sedan rätt och skyldighet, att utifrån sina förutsättningar skapa den. Kyrkan får därför ej vara varken traditionslös eller förstelnad. Den skall äga något av spänning mellan igår och idag.”

Interiören har också en rent modern utformning med förankring i äldre sakral bebyggelsestradition. Det högresta innertaket ligger som en mörk huv över det i övrigt ljusa kyrkorummet. De stora fönsteröppningarna släpper in mycket dagsljus utan att för den skull bjuda på någon för besökaren störande utsikt. De yttre murarna omsluter innergården på ett vilsamt sätt likt den meditativa miljön i ett medeltida kloster och hindrar därmed även insyn utifrån.

Glasmosaikerna av Malmökonstnären Olle Svanlund är platsspecifika konstverk som på ett naturligt sätt utgör en del av själva inredningen i kyrkan.

Dopfont och predikstol är utförda i samma material och med samma formspråk som de bärande elementen i långhuset. De är stilrent och tidstypiskt formgivna och kommer med största säkerhet att i framtiden betraktas som kulturhistoriskt värdefulla markörer för sin tid.

År 2002 togs beslut hos Riksantikvarieämbetet att Lammhults kyrka, trots sin ringa ålder, skall betraktas som särskilt skyddsvärd. Motiveringen löd: ”Kyrkan kännetecknas av särpräglad formspråk där anspelningar på ålderdomlig arkitektur förenas med modernistiska drag. Kyrkan har hög arkitektonisk och konstnärlig kvalitet.”

Vid framtida restaureringar är det viktigt att man med stil och material inte försöker ge kyrkan en varken äldre eller nyare prägel. Kyrkans låga ålder får inte vara en förevändning för att vara mindre varsam vid restaureringar i jämförelse med andra äldre kyrkor. Dess arkitektur är inte gammal nog att betrakta som klassisk men med sitt konsekventa tidsuttryck upplevs den redan som intressant och värd att bevara.

Händelseregister

- 1960 - Stiftelsen Lammhults församlingshem beslutar att en småkyrka ska uppföras
 - Ritning av arkitekt Claes Knutsson, Alvesta
- 1962 - Första spadtaget tas den 7 mars
- 1963 - Klocka från M & E Olssons klockgjuteri, Ystad
- 1964 - Kyrkan invigs den 3 maj av biskop David Lindqvist, Växjö
- 1973 - Målning av Torsten Hjelm skänks till kyrkan
- 1974 - Källarutrymmet utökas och görs om till ungdomslokaler
- 1982 - Ny ljudanläggning
- 1986 - Ljusbärare i smidesjärn
- 2002 - Kyrkan beslutas av RAÄ vara särskilt skyddsvärd

Källförteckning

Följande arkiv och litteratur har nyttjats i samband med vårdplansarbetet:

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungl. Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Klipparkivet vid Smålands museum: Lammhults kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Växjö kommun, Byggärenden, Lammhults kyrka

Vassi Heidi, red, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, 1998

